

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРАЦЮ

THEORETICAL-LEGAL FOUNDATIONS OF THE CONSTITUTIONAL LEGAL RIGHT TO WORK

Хромей В.В.,

*старший викладач кафедри теорії, історії та конституційного права
Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі*

Проаналізовано основні питання, що становлять теоретичну основу конституційного права людини на працю, зокрема, положення Конституції України, міжнародно-правових актів з питань праці.

Ключові слова: право на працю, свобода праці, державні гарантії права на працю, заборона примусової праці.

Проанализированы основные вопросы, которые являются теоретической основой конституционного права человека на труд, в частности, положения Конституции Украины, международно-правовых актов.

Ключевые слова: право на труд, свобода труда, государственные гарантии права на труд, запрет принудительного труда.

The fundamental issues, which constitute the theoretical basis of the constitutional right of a person to work, in particular the provisions of the Constitution of Ukraine, international legal acts on labor have been analyzed.

Key words: right to work, freedom of labor, state guarantees of the right to work, prohibition of forced labor.

Постановка проблеми. Із проголошенням Україною незалежності в житті нашого суспільства відбулися кардинальні економічні, соціальні і правові зміни. Адміністративно-командні методи управління економікою поступово замінюються ринковими. Змінились форми власності на основні засоби виробництва, насамперед перехід значної кількості підприємств з державної і комунальної власності у приватну. Такі зміни форм власності на основні засоби виробництва призвели до змін у відносинах щодо використання найманої оплачуваної праці. Держава втратила свою виключну роль у відносинах між роботодавцями і працівниками, що призвело до негативних наслідків щодо гарантій прав працюючих. Відбулись і позитивні зміни: обов'язок працювати був замінений правом на працю і свободою праці. Однак, не дивлячись на те, що право на працю, закріплене в ст. 43 Конституції України, майже повністю відповідає праву на працю, встановленому в міжнародно-правових актах про працю, дієвих механізмів щодо реалізації цього права в Україні не забезпечено.

Актуальність наукової статті полягає в тому, що Верховною Радою України розглянуто в другому читанні проект нового Трудового кодексу України, а також планується внесення змін до Конституції України.

Стан дослідження. Вивченню питань, пов'язаних з конституційним правом на працю, приділяли увагу вітчизняні вчені, зокрема В.П. Пастухов, Ю.П. Дмитренко, Н.Б. Болотіна, Р.З. Лівшиць та інші. Але в сучасних умовах зазначена проблема залишається актуальною.

Метою статті є комплексний аналіз поняття праці, права на працю; дослідження міжнародно-правових і національних нормативно-правових актів, які визначають зміст права працю; окремих питань, які виникають під час здійснення конституційного права на працю.

Виклад основного матеріалу. В ст. 1 Основного закону нашої держави проголошено, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Важливе місце в системі конституційних прав людини і громадянина посідають соціальні права і свободи, які дають можливість людині задовольняти свої соціальні потреби та інтереси і визнаються суспільством, державою і міжнародною спільнотою. Соціальні права та свободи людини і громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності людини в соціальній сфері, що передбачає задоволення законних інтересів і потреб у сфері трудової діяльності, соціального захисту та охорони здоров'я. Право на працю є одним з основних серед соціальних прав та свобод людини.

Відомий вчений В.П. Пастухов розглядав поняття «праця» з філософського, релігійного, лінгвістичного погляду, а також з погляду життєвого досвіду. Він стверджував: «Праця як основа людського життя – категорія соціологічна, що охоплює низку підсистем суспільних відносин (політичних, економічних, соціальних, правових, філософських, релігійних, психологічних, наукових тощо). Вони прямо й опосередковано стосуються суспільно корисної праці, привласнення предметів природи у процесі праці, матеріальних і духовних благ через соціально-економічну форму суспільного способу виробництва» [2, с. 11].

Ю.П. Дмитренко вважає: «Праця – це діяльність людини, сукупність цілеспрямованих дій, що потребують фізичних та розумових затрат і мають своїм призначенням створення матеріальних і духовних цінностей. Людство розвивається завдяки праці, бо все, що потрібно для життя і розвитку людини, створюється працею, а її усупільнений характер зумовлює поєднання особистих і колективних інтересів. У трудовому процесі людина за допомогою знарядь праці змінює предмет праці, надаючи йому відповідних властивостей, сформованих в її уяві завчасно. Така трудова діяльність має свідомий, цілеспрямований, суспільно корисний характер, властивий усім суспільно-економічним формаціям» [3, с. 34]. Ми повністю підтримуємо соціологічний підхід автора у визначенні поняття «праця».

Н.Б. Болотіна дає таке визначення: «Право на працю – одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами і визнане усіма державами світу. Це право належить до групи соціально-економічних прав і в загальному сенсі відображає потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе і своєї сім'ї, реалізувати свій творчий потенціал, виражати свою особистість» [4, с. 21].

Конституційне право на працю має важливе суспільне значення, з якого фактично випливають всі інші трудові права. Так, Р.З. Лівшиць стверджував: «Право на працю має основоположний, фундаментальний характер, з нього випливають усі інші права». Яскравим прикладом цього виступає низка трудових прав, наприклад, в Кодексі законів про працю України, які базуються на конституційному праві людини на працю.

В ч. 1 ст. 43 Конституції України проголошено: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Тобто ніхто не може примусити людину працювати або вибирати ту чи іншу професію або місце роботи». Таке тлумачення для нас має важливе значення, оскільки за радянської доби право на працю фактично було замінено обов'язком працювати. А за злісне ухилення від праці винну особу могли притягнути до юридичної відповідальності.

Ми вважаємо, що зараз обов'язок працювати – це ознака відсутності демократизму, це порушення прав людини. Проте в деяких країнах Європейського Союзу поряд із правом на працю існує й обов'язок працювати для особистої і суспільної користі, забезпечувати себе та свою сім'ю. Так, в ст. 4 Конституції Італії 1947 року проголошено наступний принцип: «Республіка визнає за всіма громадянами право на працю і сприяє створенню умов, які роблять це право реальним. Кожен громадянин в залежності від своїх здібностей і за своїм вибором зобов'язаний здійснювати діяльність чи виконувати функції, що сприяють матеріальному і духовному прогресу суспільства» [5, с. 424]. В преамбулі Конституції Франції від 27 жовтня 1946 року проголошено: «Кожен зобов'язаний працювати і має право на отримання

посади. Ніхто не може в своїй праці і в своїй посаді бути обмеженим з причини свого походження, своїх поглядів чи свого віросповідання» [6]. В ст. 27 Конституції Японії зазначено: «Всі мають право на працю і зобов'язані працювати. Заробітна плата, робочий час, відпочинок і інші умови праці визначаються законом. Експлуатація дітей заборонена» [6].

Досить цікаво конституційне право на працю сформульовано в ст. 12 Конституції Німеччини: «1) Всі німці мають право вільно обирати для себе професію, місце роботи і місце отримання освіти. Заняття професією може регулюватися законом або на основі закону; 2) Ніхто не може бути примушений до виконання будь-якої певної роботи інакше, як в рамках звичайної, загальної і рівної для всіх публічної повинності. 3) Примусова праця допускається тільки під час позбавлення волі за вироком суду» [6], тоді як ч. 3. ст. 43 Конституції України використання примусової праці забороняється взагалі.

Право на працю гарантоване як міжнародними правовими актами, так і національними. Так, в ст. 23 Загальної декларації прав людини, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, проголошено, що: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття; кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю; кожний працюючий має право на справедливі і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і при необхідності іншими засобами соціального забезпечення; кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів» [7].

Питання права на працю врегульовується і Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права. Зокрема в ст. 6 Пакту проголошено: держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права; заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини. В ст. 7 Пакту зазначено: Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема: а) винагороду, що забезпечувалася б усім трудящим; б) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю; г) задовільне існування для них самих та їхніх сімей відповідно до постанов цього Пакту; г) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни; д) однакову для всіх можливість просування на відповідні більш високі ступені ви-

ключно на підставі трудового стажу і кваліфікації; е) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні [8].

Європейська соціальна хартія (переглянута), ратифікована Верховною Радою Україною 14 вересня 2006 року, в ст. 1 проголошує важливі права та принципи, а саме: кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає; всі працівники мають право на справедливі умови праці; всі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці; всі працівники мають право на справедливую винагороду, яка забезпечує достатній життєвий рівень для них самих та для їхніх сімей [9].

Вищезазначені проголошені Міжнародні акти стали правовою основою для визначення змісту конституційного права на працю в Україні, зокрема, ст. 43 проголошено: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується».

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом» [1].

Не можна стверджувати, що визначене вище конституційне право на працю в Україні дублює зміст права на працю, проголошеного в Міжнародно-правових актах, однак можна погодитися з тим, що в цілому право на працю, закріплене в Основному Законі нашої держави, відповідає основоположним міжнародним принципам, на яких базується право на працю.

На жаль, в ст. 43 Конституції України не достатньо чітко сформульований принцип щодо гарантії оплати праці. Якщо в міжнародних актах проголошено принцип «гідної оплати праці», то в Конституції України забезпечено право «на заробітну плату, не нижчу від встановленої законом», тобто право на мінімальну оплату праці. На нашу думку, це унеможливило вільний розвиток особистості, не гарантує гідний рівень життя, доступну освіту, якісну медицину, здоровий відпочинок та інші економічні та соціальні права і свободи.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок:

1. Враховуючи погляди вітчизняних вчених та аналізуючи міжнародне і національне законодавство, яке врегульовує питання права на працю, можна вважати, що конституційне право на працю – це одне з важливих соціально-економічних прав людини і громадянина, гарантоване міжнародно-правовими актами і Конституцією України, яке дозволяє кожному заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

2. Визначення змісту свободи праці має важливе теоретичне і практичне значення для суспільства. З цієї метою в діючій Конституції України це положення треба проголосити як важливий принцип права на працю.

3. Конституційне право на працю, проголошене в ст. 43 Конституції України, не дублює зміст права на працю, визначений в Міжнародно-правових актах, однак можна погодитись, що, в основному, право в Україні відповідає основоположним міжнародним принципам, на яких базується право на працю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Право на працю та інші соціально-економічні права людини і громадянина / Упоряд. : В.Ф. Пеньківський, Л.С. Нецька, О.В. Тищенко. – К. : ВГЛ «Обрії», 2012. – 306 с.
3. Трудове право України : підручник / Ю.П. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 624 с.
4. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підручник / Н.Б. Болотіна. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 860 с.
5. Конституция Итальянской Республики / Пер. с итал. Л.П. Гринберга // Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М. : ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – С. 423–450.
6. Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worldconstitutions.ru/?p=138&page=3>.
7. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19.10.1973 року (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
9. Європейська соціальна хартія (Переглянута) від 3 травня 1996 року (Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V (137-16) від 14.09.2006) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418.